

УДК 621.81(075)

ВПЛИВ ТОЧНОСТІ ЛАНЦЮГОВИХ ПЕРЕДАЧ НА ЇХ РОБОТОЗДАТНІСТЬ

В. Т. Іващенко, В. С. Витвицький

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
тел. +380(342)72-71-47; e-mail: mechtach@nung.edu.ua*

Розглядаються питання впливу точності деталей передач з приводними роликівими ланцюгами, а також точності монтажу передач на їх роботоздатність.

Наведені параметри, які обумовлюють точність монтажу зірочок. Дана оцінка впливу концентрації навантаження в шарнірах ланцюга на його термін служби.

Ключові слова: *крок ланцюга, жорсткість, пружність ланцюга, коефіцієнт концентрації навантаження, сила удару.*

Питання впливу точності зубчастих вінців зірочок, якості монтажу передач з гнучкою ланкою є актуальними і потребують аналітичних досліджень і експериментальних випробувань.

Вимоги до точності ланцюгових передач, які широко застосовують у бурових установках, різних верстатах, ланцюгових редукторах, транспортних і сільськогосподарських машинах та конвеєрах визначаються їх призначенням та умовами експлуатації.

Розглянемо деякі питання геометрії зірочок для роликівих ланцюгів, точності складання передач на їх роботоздатність.

Похибка кроку ланцюга викликає додаткові зусилля і динамічні навантаження у вітках передачі, спричинює порушення зачеплення ланцюга із зірочками, а при битті зірочок – вібрації і небезпеку резонансу.

Перекошування осей зірочок, яке може бути викликане похибками монтажу, пружними деформаціями валів, а також торцеве биття зірочок призводить до спрацювання бокових поверхонь внутрішніх ланок ланцюга, нерівномірному спрацюванню бокових поверхонь зубців і нерівномірному розподілу навантаження по рядах ланцюга, зменшенню строку служби ланцюга.

Концентрація навантаження в роликівих ланцюгових передачах. В існуючих методиках розрахунку ланцюгових передач не враховується концентрація навантаження по ширині ланцюга, в той час як ланцюг має значну жорсткість, і при деяких умовах концентрація навантаження може зменшувати строк служби однорядних передач до 40% порівняно з передачами при нормальних умовах роботи.

Основними причинами виникнення концентрації навантаження є неточність монтажу і пружні деформації валів ланцюгової передачі. На рис. 1 показано параметри, які обумовлюють точність монтажу зірочок. Норми точності монтажу для стаціонарних приводів наведені нижче.

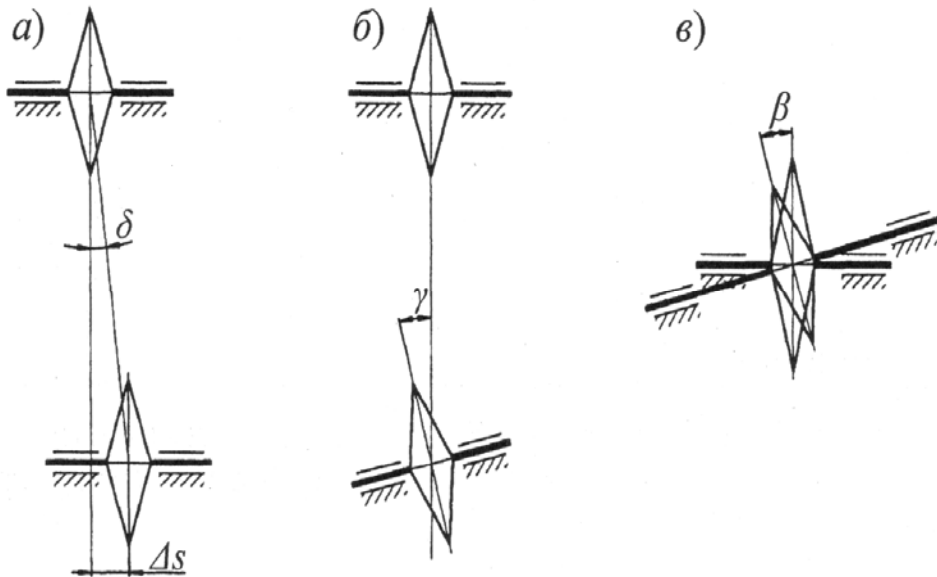

Рис. 1. Точність монтажу зірочок

Граничне відхилення ΔS , мм, зірочок від однієї площини (рис. 1,а) у відкритих передачах $\Delta S_e = (1,2 \dots 2,4) \sqrt{a}$, а в закритих передачах $\Delta S_z = (0,3 \dots 0,6) \sqrt{a}$, де a – міжосьова відстань, м.

Граничний кут зміщення δ_0 зірочок у відкритих передачах $\delta_e = (0,07 \dots 0,15) / \sqrt{a}$, град., і в закритих $\delta_z = (0,02 \dots 0,04) / \sqrt{a}$, град.

Граничний кут схрещування β_0 осей валів (рис. 1,в) у відкритих передачах $\beta_e = (0,05 \dots 0,10) / \sqrt{a}$, град., а в закритих передачах $\beta_z = (0,015 \dots 0,03) / \sqrt{a}$, град.

Граничний кут перекошування γ_0 зірочок (рис.1, б)

$$\gamma_0 = (2,3 \dots 4,6) / \sqrt{a}, \text{ град.}, \quad (1)$$

де a – міжосьова відстань, мм.

В середньому кут перекошування γ_0 складає $6 \dots 12^\circ$.

Оскільки жорсткість зубця зірочки набагато більша жорсткості ланцюга, то деформаціями зубця можна знехтувати. В розрахунках використовуємо питому жорсткість ланцюга

$$C_{II} = \lambda / B. \quad (2)$$

Тут $\lambda = E_{\text{Л}} \cdot A_{\text{оп}} / l$ – розрахункова жорсткість ланцюга, Н/мм;
 де $E_{\text{Л}}$ – умовний модуль пружності ланцюга, для ланцюга, що знаходиться під дією робочого навантаження $E_{\text{Л}} = (2,1 \dots 2,5) \cdot 10^4$ МПа;

$A_{\text{оп}}$ – площа опорної поверхні шарніра ланцюга, мм²;

l – довжина робочої ділянки ланцюга, мм;

B – ширина внутрішньої ланки роликів ланцюга, мм [1].

Коефіцієнт концентрації навантаження

$$K = q_{\text{max}} / q, \quad (3)$$

де q_{max} і q – питоме навантаження на ділянці найбільшої її концентрації і середнє по ширині внутрішньої ланки

$$q = F_t / B = 2T / d_1 \cdot B_1,$$

де T_1 – обертальний момент на валу ведучої зірочки, Нм;

d_1 – дільний діаметр зірочки, м.

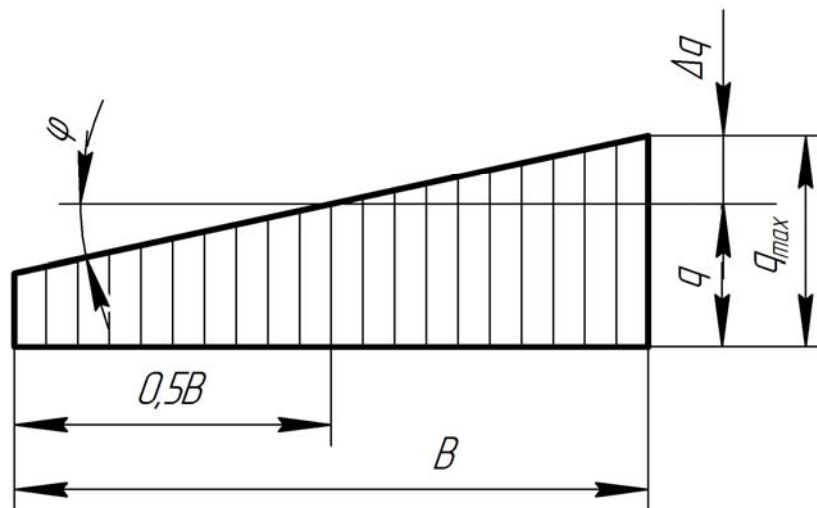

Рис.2. Епюра навантаження по ширині роликів ланцюга при перекошуванні зірочок

При розрахунках приймаємо спрощену лінійну епюру розподілу навантаження по ширині ланцюга (рис. 2)

$$K = q_{\text{max}} / q = 1 + \Delta q / q. \quad (4)$$

Виразивши навантаження q і Δq через відповідні пружні деформації ланцюга δ і $\Delta\delta$ та враховуючи, що $\Delta\delta = 0,5B \cdot \text{tg}\gamma_0$, одержимо залежність для визначення коефіцієнта концентрації навантаження

$$K = 1 + \frac{0,5B \cdot \text{tg}\gamma_0 \cdot E_{\text{Л}} \cdot K_E}{P^{\text{adm}} \cdot l}, \quad (5)$$

де $K_E = K_o K_a K_\gamma K_s K_p$ – коефіцієнт експлуатації, який характеризує умови експлуатації проектованої передачі; K_o – коефіцієнт динамічності навантаження (при спокійному навантаженні – $K_o = 1$, з поштовхами – $K_o = 1,2 \dots 1,5$, з сильними ударами – $K_o = 1,8$); K_a – коефіцієнт впливу довжини ланцюга (при $a = (60 \dots 80)t$ – $K_a = 0,9$, при $a = (30 \dots 50)t$ – $K_a = 1$, при $a < 25t$ – $K_a = 1,25$); K_γ – коефіцієнт нахилу міжцентрової лінії до горизонту (при $\gamma < 70^\circ$ – $K_\gamma = 1$, при $\gamma > 70^\circ$ – $K_\gamma = 1,25$); K_s – коефіцієнт умови змащування (при розбризкувальній і струминній системі – $K_s = 0,8$, при крапельній системі – $K_s = 1,5$); K_p – коефіцієнт режиму роботи (при однозмінній – $K_p = 1$, при двозмінній – $K_p = 1,25$, при тризмінній – $K_p = 1,45$); P^{adm} – допустимий тиск у шарнірі ланцюга, МПа; l – довжина робочої ділянки ланцюга, мм [2].

Для середніх умов роботи передачі ($a = 40t$, $K_E = 1,5$, $\gamma_0 = 3,5 / \sqrt{40t}$ град.) умовно приймаємо коефіцієнт концентрації навантаження – $K = 1$. В подальшому робота передачі при інших умовах роботи оцінюється відносно роботи при середніх умовах.

Так, для ланцюга з кроком $t = 19,05$ мм, $a = 25t$, $K_E = 3$, $E_{л} = 2,3 \cdot 10^4$ МПа, $\gamma_0 = 4,6 / \sqrt{25t}$ град, $l = a \cdot P^{adm} = 20$ МПа, $B = 17,75$ мм, коефіцієнт концентрації навантаження $K = 1,225$.

Результати розрахунку ланцюгів з кроками $t = 15,875$ мм і $t = 25,40$ мм мало відрізняються від наведеного вище розрахунку.

Оцінимо вплив концентрації навантаження в шарнірі на довговічність ланцюгової передачі. Термін служби ланцюга за зносостійкістю шарнірів визначаємо із степеневі залежності між тиском P і шляхом тертя (зносом) S ($P^m S = const$). При нормальних умовах експлуатації передач і відповідним змащуванням $m = 3$.

Відносна різниця строку служби ланцюга у відсотках $\frac{K^m - 1}{K^m} \cdot 100$; для розглянутого прикладу при $K = 1,225$ вона складає 45%.

На підставі виконаних розрахунків можна зробити відповідні висновки:

1. Концентрація навантаження в шарнірах ланцюгових передач при несприятливих умовах роботи призводить до зниження строку служби ланцюга до 40% порівняно з передачами при середніх умовах роботи.

2. В порівнянні з середніми умовами роботи ($a = 40t$, $K_E = 1,5$, $\gamma_0 = 3,5 / \sqrt{40t}$ град) однорядних роликів ланцюгових передач реко-

мендується вводити коефіцієнт концентрації навантаження (тиску) в шарнірі :

а) $K = 1,2$ – для ланцюгових передач з міжосьовою відстанню $a \leq 30t$, коефіцієнтом експлуатації $K_E = 3$ і граничному куті перекошування зірочок $\gamma_0 = 4,6 / \sqrt{(25 \dots 30)t}$ град.

б) $K = 1,1$ при середньому куті перекошування зірочок $\gamma_0 = 3,5 / \sqrt{40t}$ град.

в) при сприятливих умовах роботи ($a \geq 40t$, $K_E = 1$, $\gamma_0 = 0$) тиск в шарнірі можна збільшити.

3. Для обмеження коефіцієнта концентрації навантаження в межах $K \leq 1,1$ граничний кут перекошування зірочок повинен бути не більше:

а) при $a \leq 30t$, $K_E = 3$, $\gamma_0 = 1,8 / \sqrt{a}$ град. – для однорядного ланцюга; $\gamma_0 = 0,9 / \sqrt{a}$ град. – для дворядного ланцюга; $\gamma_0 = 0,4 / \sqrt{a}$ град. – для чотирирядного ланцюга.

б) при $a = 40t$, $K_E = 1,5$ граничний кут перекошування зірочок може бути в два рази більшим.

Допустиме збільшення кроку ланцюга при кількості зубців веденої зірочки $z_2 \geq 40$.

Як показує практика роботи передач в середніх умовах, ланцюг потрібно замінювати після збільшення кроку на величину

$$\Delta t = \frac{4.8 \dots 6.4}{t/d_p} \% , \quad (6)$$

де d_p – діаметр ролика ланцюга, у приводних ланцюгах $t/d_p < 2$ [1].

З іншої сторони, гранично допустиме збільшення кроку зачеплення на ведучій зірочці за ГОСТ 591-69, враховуючи радіальний підйом більш спрацьованих зовнішніх ланок ланцюга $\Delta t_z = 100/z_2 \%$ [1].

Проаналізуємо наведені рекомендації, визначивши збільшення кроку ланцюга, коли ланцюг дотикається крайньої точки К профілю зубця зірочки за ГОСТ 591-69 (рис. 3).

Якщо ланцюг розміщується на радіусі $O'A$, то крок ланцюга

$$t^1 = \frac{20^1 A}{\cos \text{ec} 180^\circ / z} . \quad (7)$$

Радіус $O'A$ визначаємо із трикутника O_2AO'

$$O'A = \sqrt{(r_2 + 0,5d_p)^2 + (O_2O')^2 - 2(r_2 + 0,5d_p)(O_2O') \cos \gamma} , \quad (8)$$

де $r_2 = d_p(1,24 \cos \varphi + 0,8 \cos \beta - 1,3025) - 0,05$ – радіус головки зубця; d_p – діаметр ролика ланцюга; φ – половина кута зубця, $\varphi = (17 - 64)/z$ град.; β – кут спряження, $\beta = (18 - 56)/z$ град.

Невідомі величини O_2O' і кут γ визначимо із трикутників $O_2O'O$ і $O'O_2K$

$$O_2O' = \sqrt{(O_2O)^2 + (OO')^2 - 2(O_2O)(OO') \cos(90^\circ - 180^\circ / z)}, \quad (9)$$

де $O_2O = 1,24d_p$; $OO' = 0,5d = 0,5t \cdot \operatorname{ctg}(180^\circ / z)$;

$$\gamma = \arccos \frac{(O'K)^2 - r_2^2 - (O_2O')^2}{2r_2 \cdot O_2O'}; \quad (10)$$

де $O'K = 0,5d_a = 0,5t(0,5 + \operatorname{ctg}(180^\circ / z))$.

В табл. 1 наведено розрахункові параметри впливу кількості зубців веденої зірочки на допустиме збільшення кроку ланцюга, що порушує зачеплення.

Таблиця 1. Допустиме збільшення кроку ланцюга при збільшенні зубців веденої зірочки

Кількість зубців, z_2	40	60	80	100	120
$\Delta t' = \frac{t' - t}{t} 100$	6,6	4,5	2,9	2,6	2,3
$100 / z_2$	2,5	1,7	1,25	1	0,83
$\frac{4,8 \dots 6,4}{t / d_p}$	3...4				

Як бачимо, починаючи з кількості зубців більшої зірочки $z_2 > 60$ за ГОСТ 591-69 порушується зачеплення ланцюга із зірочкою. При допустимому збільшенні кроку зачеплення на веденій зірочці, рівному $100 / z_2$ % порушення зачеплення не відбувається. В межах $z_2 = 40 \dots 120$ запас граничного збільшення середнього кроку, при якому ланцюг ще входить в зачеплення з вершинами зубців зірочки, по відношенню до допустимого збільшення кроку зачеплення – $\Delta t' / \Delta t_z$ складає в середньому 2,5.

Контактний тиск при зачепленні ланцюга вище робочої ділянки зубця зірочки.

Визначимо контактний тиск при зачепленні ланцюга вище робочої ділянки зубця зірочки, тобто на прямолінійній ділянці FC і поблизу крайньої точки зубця – точки K (рис. 3) і порівняємо його з тиском при контакті в середній точці робочої ділянки – точці N профілю зубця.

Контактні напруження за формулою Герца

$$\sigma_H = 0,418 \sqrt{q \frac{r \pm r_1}{r \cdot r_1} \cdot E}, \quad (11)$$

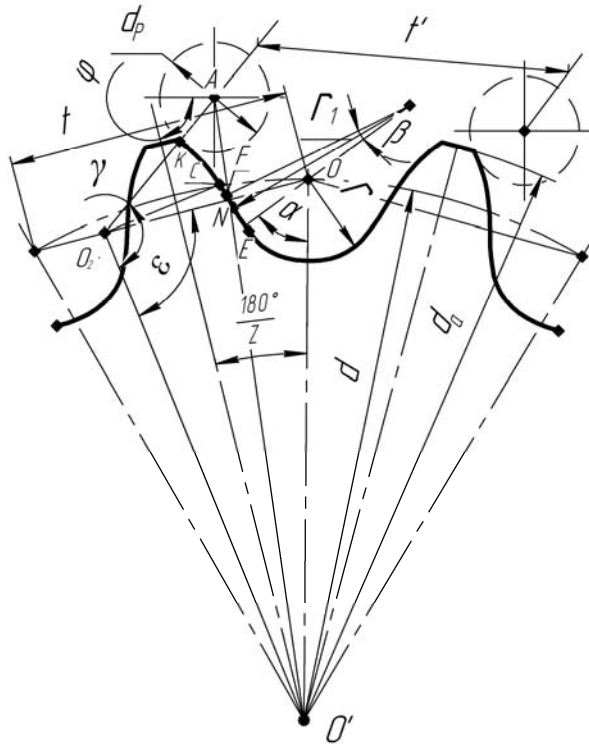

Рис.3. Зачеплення ланцюга із зірочкою в крайній точці К

де q – навантаження на одиницю довжини лінії контакту двох циліндрів, максимальне значення якого при зачепленні ланцюга з першим зубцем зірочки [3]

$$q = \frac{F_1 \cdot \sin(360^\circ / z_1)}{b \cdot \sin(360^\circ / z + \varphi)} \quad (12)$$

Тут F_1 – сила натягу ведучої вітки ланцюга, b – ширина зубця зірочки; φ – половина кута зубця зірочки, що відповідає точці контакту;

r – радіус ролика; r_1 – радіус кривизни профілю зубця; $E = \frac{2E_1 \cdot E_2}{E_1 + E_2}$ –

зведений модуль пружності матеріалів ролика і зірочки.

Кут φ в точці N приймаємо рівним половині суми кутів φ_1 і φ_2 (рис. 4)

$$\varphi_1 = (35 - 120) / z \text{ град.}; \quad \varphi_2 = (17 - 64) / z \text{ град.} \quad (13)$$

Оскільки ΔO_2KM і ΔLSM подібні, то $\varphi_3 = \angle KO_2M = \gamma - \varepsilon$.

Кут γ визначаємо за формулою (10), а кут ε із $\Delta O_2OO'$ (рис. 4).

$$\varepsilon = \arccos \frac{(OO')^2 - (O_2O)^2 - (O_2O')^2}{2 \cdot O_2O \cdot O_2O'} \quad (14)$$

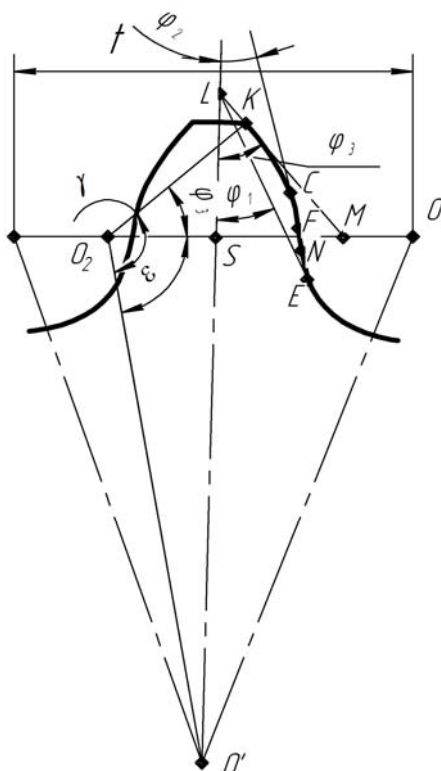

Рис.4. Кути загострення φ_1 , φ_2 , φ_3 для точок E , F і K профілю зубця зірочки

Порівняємо напруження на ділянці FC та напруження в точці K з напруженням в точці N

$$\frac{\sigma_{H-FC}}{\sigma_{H-N}} = \sqrt{\frac{\sin(360^\circ/z + 0,5(\varphi_1 + \varphi_2)(-r_1))}{\sin((360^\circ/z + \varphi_2)(r - r_1))}}, \quad (15)$$

$$\frac{\sigma_{H-K}}{\sigma_{H-N}} = \sqrt{\frac{\sin(360^\circ/z + 0,5(\varphi_1 + \varphi_2)(r + r_2)(-r_1))}{\sin((360^\circ/z + \varphi_3)(r - r_1) \cdot r_2)}}. \quad (16)$$

Результати розрахунків наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Співвідношення контактних напружень на ділянці FC , в точках K і N

z	13	25	40	60	80	120
$\frac{\sigma_{H-FC}}{\sigma_{H-N}}$	1,33	1,41	1,45	1,49	1,50	1,53
$\frac{\sigma_{H-K}}{\sigma_{H-N}}$	1,41	1,47	1,48	1,48	1,48	1,48

Наведені вище розрахунки показують, що при зачепленні роликовим ланцюгом вище робочої ділянки зірочки за ГОСТ 591-69 в інтервалі числа зубців $z = 13 \dots 120$ контактні напруження збільшуються в середньому на 45% порівняно з середньою точкою робочої ділянки зірочки.

Сила удару при зачепленні ланцюга вище робочої ділянки зубця зірочки. Перед зачепленням зубець зірочки і шарнір ланцюга, який повинен ввійти з ним в зачеплення, рухаються з різними швидкостями, тому при їх взаємодії виникає удар. В результаті ударів руйнуються ролики і втулки, зношуються зубці, збільшується шум. Кінетична енергія удару обмежує граничну частоту обертання меншої зірочки і допустимий тиск в шарнірі.

Швидкість удару [3]

$$v = K_y \omega \cdot t, \quad (17)$$

де $K_y = \sin(360^\circ / z + \varphi)$ – коефіцієнт швидкості удару; z – кількість зубців зірочки; φ – кут загострення зубця в точці удару; ω – кутова швидкість зірочки, t – крок.

Беручи до уваги, що кутова швидкість зірочки стала, порівняємо силу удару на ділянці FC і точці K з силою удару в точці N (рис. 4)

$$\frac{F_{FC}}{F_N} = \left(\frac{\sin(360^\circ / z + \varphi_2)}{\sin(360^\circ / z + 0,5(\varphi_1 + \varphi_2))} \right)^2, \quad (18)$$

$$\frac{F_K}{F_N} = \left(\frac{\sin(360^\circ / z + \varphi_3)}{\sin(360^\circ / z + 0,5(\varphi_1 + \varphi_2))} \cdot \frac{t + \Delta t}{t} \right)^2. \quad (19)$$

Результати розрахунків наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Співвідношення сили удару на ділянці FC , точках K і N

z	13	25	40	60	80	120
F_{FC}/F_N	0,74	0,65	0,59	0,54	0,52	0,50
F_K/F_N	2,25	1,95	1,95	1,95	1,91	1,89

Виходячи з вищенаведених розрахунків можна зробити висновки:

а) сила удару зубця зірочки з шарніром ланцюга суттєво залежить від точки контакту, на прямолінійній ділянці зубця вона менша на 40% порівняно із силою удару при зачепленні в середній точці робочої ділянки, а на вершині зубця більша в 2 рази;

б) особливо несприятливі умови роботи передачі виникають при зачепленні ланцюга з головкою зубця, де крім підвищеної сили удару має місце контакт випуклих поверхонь, а відповідно й суттєве збільшення контактних напружень.

Література

1. Готовцев А.А. Проектирование цепных передач / А.А.Готовцев, Г.Б.Столбин, И. П. Котенок. – М: Машиностроение, 1973. – 376с.
2. Іващенко В.Т. Розрахунок і конструювання деталей машин / В.Т.Іващенко, В.М.Сенчішак. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2013. – 808 с.
3. Воробьев Н.В. Цепные передачи / Н.В.Воробьев. – М: Машиностроение, 1968. – 252 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 25.12.2013 р.
Рекомендовано до друку д.т.н., професором Лисканичем М. В.,
к. т. н. Куновським Г. П.(м. Бурштин)*

**ACCURACY INFLUENCE OF CHAIN GEARS ON THEIR
WORKABILITY****V. T. Ivaschenko, V. S. Vytvytskyi**

*Ivano-Frankivs'k National Technical University of Oil and Gas;
76019, Ivano-Frankivs'k, st. Carpats'ka, 15;
ph: +380(342)-72-71-47; e-mail: mechmach@nung.edu.ua*

We consider questions of influence accuracy of parts gear with the drive roller chains and accuracy of editing gears on their work ability.

The parameters that determine the accuracy of the mounting of chain wheels! The estimation of the impact of stress concentration in the joints chain in his lifetime.

Key words: *step chain, stiffness, elasticity chain, concentration factor load, the force of impact.*